

Po'latova Nilufar Abduraxmonovna

Toshkent shahar Shayxontohur tuman kasb-hunar maktabi Tarbiya fani
o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarga ta'lim berish bilan bir qatorda tarbiya berish ham muhim ekanligi, bu borada qanday metodlarga tayanish kerakligi va tarbiya metodlarining mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya metodlari, tarbiyada rag'batlantirish va jazolash metodlari, ijtimoiy ongni shakllantirishga oid metodlar, tarbiya, tarbiya metodlari, ishontirish, faoliyatni tashkil etish, o'quvchilarning xulqatvorini rag'batlantirish, hikoya, tushuntirish, suhbat, namuna, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish, o'z-o'zini baholash, mashq, pedagogik talab, topshiriq, rag'batlantirish, tanbeh berish, uyaltirish.

Annotation: The article shows that it is important to educate students as well as educate them, what methods should be used in this regard, and the essence of educational methods.

Key words: methods of education, methods of encouragement and punishment in education, methods of forming social consciousness, education, methods of education, persuasion, organization of activities, encouraging the behavior of students, story, explanation, conversation, example, self-education, self-analysis (control), self-evaluation, exercise, pedagogical requirement, task, encouragement, reprimand, shame.

Аннотация: В статье показано, что важно обучать студентов, а также воспитывать их, какие методы следует использовать в этом отношении, а также сущность методов обучения.

Ключевые слова: методы воспитания, методы поощрения и наказания в воспитании, методы формирования общественного сознания, воспитание, методы воспитания, убеждение, организация деятельности, поощрение поведения учащихся, рассказ, объяснение, беседа, пример, самообразование, самоанализ (контроль), самооценка, упражнение, педагогическое требование, задание, поощрение, выговор, стыд.

KIRISH

Ta'limda tarbiyaning umumiy metodlari haqida umumiy xulosa quyidagicha bo'ladi:

1. Dars berish va o'rgatish: Bu metod, o'quvchilarga ma'lum bir mavzuni o'rgatish vaularni o'zlashtirish asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi dars jarayonida

o'quvchilarning e'tiborini jalb qilishi, savollar bilan o'quvchilarning o'z fikrini bayon etishi va tushunchalarini oshirishga intiladi.

2. Mashqiyat: Bu metod o'quvchilarga o'rganishni o'zlashtirish, o'ziga xos tajriba yaratish va nazariy bilimni amalda mustahkamlash imkoniyatini beradi. O'quvchilar mashg'ulotlarda ishtirok etish orqali o'rganish jarayonini osonlashtirishadi.

3. Tatbiqlash: Nazariy bilimni amalda mustahkamlay olgach, o'quvchilarga o'rganilgan materialni real hayotda qo'llash imkoniyatini beruvchi metod.

4. Munozara: Bu metod, o'quvchilarga o'z fikrlarini boshqa o'quvchilar bilan, o'qituvchilar bilan yoki o'qituvchi va o'quvchilar to'g'risida o'zlashtirish, maslahatlashish, muzokaralar va munozaralarda ishtirok etish imkoniyatini beradi.

5. Masofaviy ta'lim: Texnologiya yordamida yoki masofaviy vositalar orqali o'quvchilarga ta'lim berish metodlari. Bu metod, o'quvchilarning har qanday joyda vaqtining o'zida o'rganishini ta'minlaydi.

6. Amaliyoti samaradorligi: Bu metod, o'quvchilarga nazariy bilimni amalda mustahkamlash imkoniyatini beradi va ularga o'rganilgan materialni qanday jihatdan qo'llashlarini o'rgatadi.

Bu metodlar har biri o'ziga xos bo'lib, ta'lim jarayonida kelajakdagi maktab o'quvchilari uchun muhimdir.

ASOSIY QISM

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir.

Tarbiya xususida taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy shunday deydi: «Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot - yo falokat, yo saodat – yo falokat masalasidir».

Tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi.

Herbert Spencer - ingliz olimi “Tarbiya - bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta'minlashning amaliy jarayonlarini o'z ichiga olishi kerak” - deb yozadi, va "bolaning yashash sharoitlari uning shaxs sifatida ulg'ayishiga bog'liqligi, ta'sirini misollar orqali keltiradi.

Tarbiya metodlari haqida tushuncha. Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» - yo‘l) tarbiya maqsadiga erishishning yo‘li. Tarbiya amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar - bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta’sir etish usullaridir.

Tarbiya metodlari tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta’sir etish usullari yig‘indisidir.

Tarbiya metodlari tasnifi. Zamonaviy pedagogikada ba’zilar amaliy vazifalarni hal etishga, ba’zilar faqat nazariy vazifalarni o‘zida aks ettiradigan o‘nlab tarbiya tasniflari mavjud.

Metodlar o‘ziga xos xarakteriga ko‘ra ishontirish, mashq, rag‘batlantirish va tanbeh berishga bo‘linadi. Mazkur holatda metodning umumiy xarakterli belgisi o‘ziga xoslikni, qo‘llanishga yaroqlilikni aks ettiradi. Bu tasnifga metodlarning ko‘proq umumlashganligi bilan ajralib turuvchi tarbiyaning umumiy metodlari mustahkam tutashib ketadi. U o‘zida ishontirish, faoliyatni tashkil etish, o‘quvchilarning xulq-atvorini rag‘batlantirish metodlarini qamrab oladi.

Shaxs ongini shakllantirish (ishontirish) metodlariga quyidagilar kiradi: hikoya, tushuntirish, izohlash, ma’ruza, etik suhbat, nasihat, o‘git, ko‘rsatma, munozara, namuna.

Bu guruhga mansub metodlarning mohiyati shundaki, ular orqali o‘quvchilar ongiga jamiyatda ustuvor o‘rin tutuvchi ijtimoiy g‘oya va maqsadlar singdiriladi. O‘quvchilarda g‘oyaviy onglilik va ijtimoiy faollik, ya’ni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish ko‘nikmalarini tarbiyalash lozim.

Tushuntirish ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko‘p ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning vazifasi o‘quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g‘urur tuyg‘usiga ega bo‘lib voyaga yetishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Suhbat o‘quvchi shaxsini g‘oyaviy va ma’naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda o‘qituvchining jonli so‘zi eng ta’sirchan metod hisoblanadi.

Hikoya o‘quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Suhbat yoki hikoya mavzusining o‘quvchilar tomonidan belgilanishi, ularning samarali kechishini ta’minlaydi, buning natijasida o‘quvchilar ilgari surilayotgan mavzuga befarq qaramaydilar.

Namuna o‘quvchilar o‘z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko‘rishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim. O‘qituvchining shaxsan o‘zi namuna bo‘lishi, ayniqsa, yoshlarga katta ta’sir ko‘rsatadi.

O‘z-o‘zini tarbiyalash metodlari o‘quvchida o‘z-o‘zini tarbiyalashga, ya’ni, o‘z ustida ongli, bartartib ishlashga ehtiyoj paydo bo‘lgandagina tarbiya jarayonini

samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish o'z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli. O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashish zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga etarli tayyorlash mumkin.

Maktab amaliyotida izohlash ishonirishga tayanadi. Ishontirish vositasida o'quvchi ruhiyatiga sezilarsiz holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishonirishdan tarbiyalanuvchi ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor meyorlarini shakllantirish (mashq) metodlari: mashq, pedagogik talab, ijtimoiy fikr, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat.

Mashq va o'rgatish metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq meyorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

Topshiriq o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul. O'quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar, mehnat qilish o'quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor meyorlari. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlari: rag'batlantirish, tanbeh berish, uyaltirish.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglash olishi zarur.

Tanbeh berish - eng muhim jazo chorasi. O'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Uyaltirish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiya uchun mas'ul bo'lgan subyektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm- hayodir. Odamda insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo, o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg'ularni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qizirtiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

Pedagogikada tarbiyaning barcha metodlari bir-birini to'ldiradi va ular tarbiya maqsadiga erishishning ustuvor yo'li hisoblanadi. O'quvchilarga ta'lim berishda qanday metodlarga tayanilsa, tarbiya berishda ham bu jarayonning o'z metodlarini qo'llash zarur. Ushbu metodlar orqali o'quvchining hissiyotlariga, ruhiyatiga ta'sir ko'rsatib, ko'zlangan rejaga erishish qiyinchilik tug'dirmaydi.

Tarbiya metodlari – pedagog-o'qituvchilarning o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish usullari, vositalari, tarbiyalanuvchilarga barkamol shaxs xislatlarini singdirish maqsadida tarbiya jarayonini pedagogik jihatdan masadga muvofiq tashkil etish yo'llaridir.

Tarbiya metodlari bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish maqsadi bilan belgilanadi va tarbiya jarayoniga taalluqli ko'pgina tarbiyaviy ta'sirlarni o'z ichiga oladi. Tarbiya metodlari ijtimoiy jamiyat tomonidan ta'lim muassalari oldiga har tomonlama barkamol, erkin ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan shaxsni tarbiyalash vazifalari belgilanadi.

Arastuning aytishicha, tarbiyachining o'zi tarbiya ko'rgan, insoniy fazilatlarni egallagan bo'lishi darkor. "Shuni bilingki, - deydi Arastu, ta'lim –tarbiya bilan shug'ullanuvchi odam o'zi tarbiya ko'rmagan bo'lsa, boshqalarni tarbiya qilolmaydi. Xulqi yaxshi kishi boshqalarni yaramas va iflos ishlarga boshlay olmaydi. Agar, sen o'quvchingni tarbiya qilmoqchi bo'lsang, avval o'z ruhingni yaxshilashdan boshla. Mabodo, o'zgaralar aybini ixtiyor etmoq istasang, bundan oldin o'z nafsingni nuqson va illatlardan tozalashing zarur. Ammo ko'zi ojiz kishi qanday qilib ko'rga yo'l ko'rsata oladi? Xor va tuban kishi boshqalarga obro va qadr-qimmat ato qila oladimi?"

Bulardan tashqari Sharq mamlakatlarida axloq va ta'lim-tarbiyaga oid "Ro'shinoma", "Qobusnoma" Farididdin Attorning "Pandnoma"si, Ubayd Zakoniyning "Sad pand" kabi asarlari keng tarqalgan. Ilk o'rta asrlarda Arastu va uning izdoshlarining risolalari arab tiliga tarjima qilindi va ularning ta'limotlari al-Kindiy, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyom, Nasiriddin Tusiy, Jomiy, Navoiy va boshqa Sharq faylasuflari tomonidan o'rganildi va boyitildi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni takidlab o'tishim joizki tarbiya, insoniy jamiyatning barcha sohalarida insonlarni ma'naviy, intellektual va jismoniy rivojlantirishning umumiy usullarini, qoidalarni va tajribalarini ifodalovchi tizimdir. Uning mohiyati va maqsadi insonlarni o'zining shaxsiy potentsialini rivojlantirish, jamiyatga foydali a'zolari bo'lib o'tkazish va ijtimoiy hayotda samarali ishtirok etishga tayyorlashdir.

Foydalanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Madayev, O., Sobirov, A., Xolmanova, Z., Toshmirzayeva, S., Ziyodullayeva, G., & Shamsiyeva, M. O'zbekiston Respublikasi Oliy Va O'Rta Maxsus Ta'lim Vazirligi.
2. Bell Hooks. "Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom".
3. Charles C. Bonwell va James A. Eison. "Active Learning: Creating Excitement in the Classroom".
4. Ruzikulova, D. (2023). Yangi O'zbekiston Yoshlarida Xxi Asr Ko'nikmalarini Shakllantirish. "Germany" Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Development Prospects, 9(1).
5. Bekzodovna, J. M., & Abdullayevna, R. N. Organization of Modern Educational Processes in The Education System.
6. Nurillaev, J. Y. (2024). Theoretical and methodological foundations of financing karakul farming in a market economy.
7. Jay Parini. "The Art of Teaching".
8. John Holt. "How Children Learn".
9. Lev Vygotsky. "Pedagogika".
10. Parker J. Palmer. "The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life".
11. Bekzodovna, J. M., & Akbarovna, D. G. (2023). Innovative Methods and Tools in Higher Education. Science and Innovation, 2(11), 708-715.